

Elina Vaara

Elina Vaara syntyi vuonna 1903 Tampereella. Perhe asui sodan aikana kellarissa isän työpajan lattian alla Hallituskadun ja Kuninkaankadun kulmassa. Myöhemmin hänestä tuli eturivin suomalaisia runoilijoita, joka tunnettiin myös satukirjailijana ja suomentajana. 1920-luvulla hän oli keskeisessä asemassa Tulenkantajat-kirjailijaryhmässä. Vuosina 1975–1976, jolloin Elina oli jo yli 70-vuotias, hän kirjoitti muistiinpanoja elämänvaiheestaan 17 sinikantiseen vihkoon. Tähän on vihkoista valittu ”Kellariviikkoja” koskevat osat, eli ne, joissa hän kuvaa kevään 1918 tapahtumia. Melkein kuusikymmentä vuotta myöhemmin kirjoitetuissa teksteissä korostuvat toisaalta havainnot ja kokemukset, jotka ovat jääneet elämään hänen mieleensä, toisaalta varttuneen naisen pohdinta siitä, millaista oli olla nuori tyttö sodan keskellä. Elina kuoli vuonna 1980 ja hänet on haudattu Hietaniemen hautausmaan Taiteilijämäelle. Arkistoaineisto löytyy SKS:n arkistosta (SKS KIA Elina Vaaran arkisto). Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

Elina Vaara föddes 1903 i Tammerfors. Under kriget bodde familjen under golvet till faderns verkstad i hörnet av Hallituskatu och Kuninkaankatu. Senare blev hon en framstående finsk diktare, även känd som sagoförfattare och översättare till finska. På 1920-talet hade hon en central roll i författargruppen Tulenkantajat (Eldbärarna). Under 1975–1976, då Elina redan var över 70 år gammal, gjorde hon anteckningar om sina livsskeden i 17 häften med blå pärmar. Här ingår de delar i häftena som handlar om "källarveckorna", således de där hon skildrar händelserna våren 1918. Det som stiger fram i de nästan 60 år senare skrivna texterna är å ena sidan iakttagelser och upplevelser som levtt kvar i hennes sinne, å andra sidan den vuxna kvinnans reflexioner kring hur det var att leva som ung flicka mitt under kriget. Elina dog 1989 och är begravnen på Konstnärskullen på Sandudds begravningsplats. Arkivmaterialet finns i Finska litteratursällskpaets arkiv (SKS KIA Elina Vaaran arkisto). Renskrift. CC-BY SA.

Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI. 1976.

27.3.1976

Keväällä 1918 olimme pommituksia paossa Ahlquistin Konepajan kellarissa, liikkeen, jonka työnjohtaja isä oli. Kerron nyt päivästä, joka erikoisesti jäi mieleeni, koska tajusin, vaikken aivan heti, että henkeni oli silloin ollut hiuksen varassa, keskellä kirkasta päivää, jolloin ei edes sodankäynnin melua kuulunut, ei muuta kuin se minkä nyt kerron. – Luin pommisuojoissamme koko ajan kirjallisuutta, osan olin saanut Rauha Frangin kotoa lainaksi, kaupungin kirjaston kirjoja varmaan oli myös, eipä minulla paljon ollut omia. Suuri

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

osa lukemistani oli silloisen 50 pennin kirjaston romaaneja, muistan että niissä oli paljon hyviä maailmankirjallisuuden teoksia. Luin siellä Dumas'n "Morsiuspuvun", ainakin sen muistan. Jotain halusin mennä hakemaan kotoa Lätisenkadun alapäästä (olimme Hallituskadun ja Kuninkaankadun kulmatalon kellarissa paossa). Vanhempani harkittuaan asiaa tuntuivat olevan sitä mieltä, että voisin käydä kotoa katsomassa, oliko se ennallaan, vai oliko tullut pommi. Päivä oli siis rauhallisen tuntuinen ja sitä oli varmaan ollut edellinenkin päivä, ehkä useita. Yhtään ihmisiä ei ollut liikkeellä, kun lähdin kävelemään. Mutta käännyttyäni Vaskisen kulmasta Lätiselle kadulle, eräästä vastapäisen talon porttiaukosta pamahti laukaus, en tiedä minne se osui. En kuitenkaan pelästynyt niin että olisin palannut saman tien kellariimme. Jokin vihko tai kirja, jota olin lähtenyt hakemaan, oli niin tärkeä, ja kotikin minun täytyi nähdä, tuo pieni pesä, oliko se ehjänä. Nyt muistan, että laukauksen kuullessani olin jo itsekin Vaskisen talon vastapäisellä katuosalla, niin että laukaus tuli joko edestä tahi takaa, en muista kuinka oli asianlaita, kiirehdin vain kulkuani. Kun olin mäen puolivälissä, putosi jotakin katuun, singahtaen valtavalla räiskeellä jonkin matkan päähän minusta ylämäkeen, en osaa arvioida metrejä, mutta niin lähelle, että on ihme kuinka säilyin vahingoittumattomana, typerä koulutyttö, joka vain ajatteli papereitaan ja kotiansa eikä sirpaleiden sinkoilla edes ymmärtänyt heittäytyä maahan pitkälleen. Ei ollut kukaan neuvonut. Jokin pieni kranaatti se oli ja sitä seurasi toinen; vastapäätä järven takana oli Hatanpää, josta ne ilmeisesti tulivat. Ja minä vain kävelin alas mäkeä joka oli kuin tarjottimella niille, heittäjille. Jokin fatalistinen tunne minulla oli pohjalla, niin kuin koko tuon ajan, eikä vähimmän ajatus, että Jumala kuitenkin päättää, mitä minulle tapahtuu. Lopun matkaa sain kävellä rauhassa, enkä edes hiipinyt seinänvieriä, vaan astelin aivan samantyyppisesti ei liian kiireisin sen enempiä kuin hitainkaan askelin, aivan samantyyppisesti askelin kuljin kuin olisin palannut koulusta. – Koti oli ennallaan, otin sieltä otettavat kinalooni ja palasin yhtä levollisesti ylös mäkeä, eikä paluumatkalla kellariin ollut mitään häiriöitä, kaikki pysyi tyynenä ja hiljaisena. – Jälkeen päin kuulin että siinä talossa jonka porttiaukosta tai aidan raosta ammuttiin, oli sotahullu poika joka pyssyineen oli häirinnyt muitakin ohikulkijoita. Mutta haluaisinpa nähdä ne kranaattien heittäjät (tai mitä ne ylitseni singahdelleet vinkuvat ja vonkuvat vokottimet lienevät olleet). Henkeni silmin tahtoisin nähdä millaisia he olivat. Tarkoittivatko he todella että kuolisit? Ihmettelivätkö yhtään, kun en osannut suojautua? Kyllä heillä varmaan oli hupaisaa aitiopaikallansa! – Kotona, ei vaan kellarissa, hätkähdettiin kertoessani harvasanaisesti seikkailustani. Eihän sellaista olisi osannut odottaa. Eikä siitä sen enempiä sitten puhuttu, nähtävästi etten jälkeenpäinkään säikähtäisi. – Mutta se fatalismini, osaisinpa kuvailla sitä ja koko tuota kummallista sieluntilaa jossa kirjoja lukien tai kirjoja hakien ajelehdin läpi sen kevään! Siinä oli epätoivoa siksi että veljessota, käsittämätön kauhea kansallinen onnettomuus, oli kohdannut maata ja pommit ja tulipalot tuhosivat kotikaupunkia. Siinä oli koko murrosiän hämmennys ja myllerrys samalla kaiken mukana. Kirjat olivat ankkuri, johon myrskyssä tarrauduin. Jos hetkeksi irroitin katseeni kirjasta, raivoava valtameri oli minut heti niellä. Pohdin paljon muutakin, en vain sitä mitä kirjoista luin, ja kaikki yhteensä oli minulle

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

ylivoimainen kriisi, ihme että siitä selviydyin sekoamatta enempää kuin että olin tavattoman hajamielinen kauan aikaa. Siitä tuli nuhteita, rangaistuksia sekä kotona että koulussa, koulun taas alettua. Aamumyöhästymiseni esim. olivat sitä hajamielisyyttä: en muistanut katsoa kelloa. – Mutta keväästä 1918 riittäisi kertomista minulla loputtomasti, olen vain vieläkin siihen kyvytön.

28.3.

Miten kehnosti kerroinkaan edellisen ja miten kehnosti keskityin muistikuviiin! Oli huono päivä tosin, särkyinen. Mutta noin huolimaton ei silti saa olla. Otetaan vaikkapa esimerkiksi tuo laukaus. Tulin kirjoittaneeksi kuin olisin ollut vielä Vaskisen kulman puolella, mutta tosiasiallisesti muistikuvaan liittyy myös suojeluskuntalaispukuinen miehen hahmo, joka vilahti pyssyineen vastapäisen talon portin sisäpuolella; minusta tuntuu että olin juuri ohittanut portin kun laukaus kuului. Tuo aikuinen talonomistajan poika oli siis häirinyt muitakin, mutta ehkei tappamisen aikein, ainakaan minun kohdallani. Mitä sitten nuo pienet pommit tai kranaatit merkitsivät, en osaa arvioida. – Puhuin fatalismista; yhtä hyvin olisin voinut sanoa, että minulle sinä keväänä kaikki oli yhdentekevää; olisin voinut yhtä rauhallisesti suhtautua hengenmenon uhkaan muultakin pohjalta: esim. itsemurhakandidaatin, vaikka tiedottomasti, miltei tiedostamattomasti, tarkoitan. Olin jotenkin epätoivoinen, todella. Jonain viikkoina piiritystilanteen selvittyä valkoisten voitoksi tapasin johtajatar Voipion kadulla, ja hän käveli siinä Tiiliruukinkatua kanssani vähän aikaa, tehden jonkinlaista varovaa testiä mielentilastani, jonka hän varmaan terävine silmineen havaitsi jarkkyneeksi entisestään. Sanoin että olen kärsinyt kovin siitä että veli veljeä vastaan käyty sota minusta tuntui siltä kuin syvät haavat olisi viilletty koko kansaamme, jotain sellaista yritin ilmaista, koska olin tottunut olemaan avoin hänelle, vaikka hieman pelkäsinkin häntä, niin kuin me kaikki tytöt. Hän koetti saada minut iloitsemaan ”oikeuden voitosta”, kyselyään missä olin ollut (perhe) pommituksilta suojassa y.m.s., mihin kaikkeen vastailin yhtä estottomasti, yhtä ilottomasti, yhtä pikkuvanvasti, nyt sanoisin. Täytin sinä keväänä tosin 15 vuotta; nykyään se olisi kehittyneempi ikä kuin silloin.

Joissakin asioissa olin ymmärtääkseni kehittyneempi kuin useimmat ikäiseni, toisissa (käytännön asioissa varsinkin, realisen elämän tajuamisessa) olin muista jäljessä. Omituinen tapaus koulutyttöä keväänä 1918, joka myllersi tajuntani kokonaan, tuottaen kipua jota en kyennyt erittelemään, ja niin kuin tuntuu, en kykene vielääkään helposti edes tapahtumia kertomaan. On kuitenkin yritettävä. Niin tärkeä tuo kevät on elämässäni, samoin kuin tuhansien muiden, kaiken ikäisten, elämässä. Jotakin siinä on kipeän hermon kaltaista, hermon jonka juuriin kuitenkin on pakko paneutua, jos aion ylipäänsä saada jotain tulosta koko muistikuvajahdisti. Ehkä siis pala palalta, katkelmittain, on paras

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

koettaa lähestyä kohdetta, eri puolilta. Mutta raskasta on paluu siinä määrin kovaan, synkkään, raskaaseen ajankohtaan, kevääseen 1918.

29.3.

Ne muistot ovat ilmeisesti painetut niin syvälle, että ne vasta vähitellen, ärsyttämällä, alkavat elää; vaikka toisaalta varsinkin tuo edellä kuvattu keskipäivä Läntisellä kadulla on niin intensiivisesti mielessäni, että on ihme, kuinka en osaa sitä kuvata enkä edes tarkoin heti muistanut joka detaljia. Niin varmaan tapahtuu henkilöille jotka pitkän ajan kuluttua joutuvat todistamaan oikeudessa jotakin mikä heille on ollut kummallisen kohtalokasta, yllättävää, äkillistä, vasta jälkeen päin vähitellen yhä enemmän latautuvaa merkitykseltään. Sen päivän kuvaan vielä paremmin nyt en kyennyt. Voi koulutyttöä, joka sinisilmäisesti kävelee tavallista koulustapaluutahtiansa pitkin sotatilassa olevan kaupungin katuja, mielessään maailmankirjallisuuden romaanihelmet, joita 50 pennin kirjasto sisälsi (ei niistäkään monta omaa, lainalukemista vain!) ja joita himoitsi lukea yhä lisää.

Eikä välittänyt väijyvistä tappajasta eikä etäältä singotuista tulipommeista, kulki rauhallisena katsahdettuansa vähän ylemmäs mäkeä, sinne minne vonkuvat esineet putosivat. Varmaan vaisto olisi käsenyt maahan heittäytymään, jos tämä koulutyttö olisi yhtään sitä kuunnellut; sen kuuntelun esti itsetiedoton halu pyyhkiytyä pois silmänräpäyksessä, koska hätä ja tuska (joiden kestämiseksi juuri koko 50 pennin kirjaston arvoromantiikka oli mobilisoitava) tuntui ylivoimaiselta. Sellaisia asioita kuin mahdollinen rampautuminen eliniäksi tai sokeutuminen tai muu vammautuminen ei koulutyttö ajatellut, hän oli lukenut paljon kuolemasta ja oikeastaan pikkuhiljaa tullut ystäväksi kuoleman kanssa, joka merkitsi lempeää, kaiken sovittavaa unohdusta, ja hänen ajatuskulkunsa, mikäli se vähääkään tiedostui, oli sen mukainen. Toisaalta hänen oli mahdotonta yhdistää murha-aseita ja sodan kauhuja Läntiseen katuun, joka hänelle oli aina ollut kodikkuuden symboli; sitä katuja myöten hän oli juossut äidin asioille, kouluun ja takaisin, ja laskenut mäen tuhat kertaa kelkalla tai suksilla. Hän tunsu sen lyhtyhämärän kun, lumi oli iltapuhteilla sinervää talvisaikaan, hän tunsu sen jokaisen mukulakiven, ne olivat jo lapsuudesta hänen läheisiään, kuin hyvät leppoiset sukulaiset ainakin. Paljas jalkakin oli niiden lämmön tuntenut ja mukautunut niiden pyöreyyteen mielellään, astellessaan mäkeä alas tai ylös jonakin lapsuuden kesänä, kun maalle pääsy oli täyttymätön unelma (niin kuin se tavallisesti oli).

Kaikki yhdessä tekee tuon keskipäivän – ehkä sentään kello oli pikemmin vaille 12 – niin hämmäntäväksi, ettei auta muu kuin jättää se hautumaan omaan hämmennykseensä, yhä. Ehkä se jonakin hetkenä saa valaistuksen ylitseen, valaistuksen joka selittää lukemattomia asioita. – Siellä kellarissa olo kaipaisi myös oman lukunsa. Emme olleet siellä ainoa perhe,

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

oli myös ainakin vaimo jolla oli ihan pieni lapsi, ja joitain muitakin, joille äitini jakoi sen minkä voi vähäisestä muonavarastostamme: varovaisuudessaan hän oli ehtinyt hankkia m.m. ison savukinkun, joka olikin pääankkurimme hengissäpysymiseksi. Tietenkin se hupeni aikanaan, vaikka ohuita viipaleita siitä äiti viilsi meille ja muille, sitten oltiin melko heikoilla, mutta leipää kai sentään riitti maitoa yritettiin aina rauhallisen päivän tullen jonottaa.

Kellariin laskeuduttiin konepajasta sen suuren alasimen läheltä, jonka haltijana oli ollut seppä Jokinen muun muassa, komea salskea nuori mies, Työväen teatterin iltanäyttelijöitä (ellen erehdy). Hän oli kai poissa näköpiiristä, punakaartissa (ellen erehdy). Muistin hänet ajatellessani tuota alasinta, jota vasten, hehkuvaa rautaa vasten, moukari niin mahtavasti aina oli iskenyt, kipinöiden sinkoilla. Nyt oli kaikki mustaa, ahjo sammuksissa, nokiseinät ja lattia kuolleen autiona, ei miesten hilpeää juttelua, lauleskelua, työkalujen kalinaa ja kilinää, koneiden surinaa, jyrinää. Oli oudon tyhjää, pahaenteistä. Kerran pommi lohkaisi kulman pajarakennuksen yläosasta. Kellarissa pysyi lämpimänä kuitenkin.

30.3.

Tuo konepaja oli täynnä tummaa turvallisuutta, joka tietysti johtui isästä, hän sen lähtökohta oli, lämmönsäteilyn keskus, vaikkei hän lähellä ahjoa työskennellytkään itse, vaan sorvin ääressä tavallisesti. Sellainen pieni konepaja varmaan kuuluisi nyt jo museoon, jos sen vielä löytäisi. Kuinka usein lapsena astelin sinne viemään isälle evästä ylitöihin, kahvia ja voileipiä, joista hän saattoi tarjota muillekin: tunnelma oli niin toverillinen, huumorin virkistämä, miehet niin ystävällisiä lettipäiselle tyttöselle, etten koskaan sitä miljöötä unohda. – Viisitoistiaana kevättalvellani siis olin siellä sotaa paossa, konepajan läpi jouduin aina kulkemaan noustuani kellarin portaat ja taas ennen laskeutumista sinne alas piilopaikkaamme. Pajan ahjon luona lattiassa oleva luukku oli meille oven asemassa, se tuntui minusta suojaavalta ja luotettavalta, vaikka turha oli kuvitella sitä huomaamattomaksi. Niinpä nyt kerron mitä romaaninluvultani heräsin silloin tällöin kokemaan: yhä uusia pakolaisia sinne pyrki, mutta helppo oli heidän havaita ettei siellä ollut tilaa kovin monelle, joten he palasivat ulos, etsimään parempaa suojapaikkaa: suurten talojen kellareissa oli toki enemmän tilaa. Meillä oli jonkin toisen lapsiperheen kanssa jo kyllin ahdasta. Siinä ahtaudessa äitini yritti pitää huolta tavanomaisista aamupesuista ja muusta siisteydestä, olihan siellä ylhäällä toki vesijohtokin. Tilanteen jännittävyyskö lienee vaikuttanut, että hän tavallista vähemmän toruskeli tai valitteli; paljossa hän koetti olla avuksi toisen perheen vaimolle, jolla oli aivan pieni sylilapsikin hoidettavana. Meidän silloinen nuorimpamme oli siinä nelisen vuoden iässä. Toinen veljeni, minua vain vähän nuorempi, taisi myös lueskella, mielellään jotain teknistä kirjaa, jos sellaisen sai käsiinsä. Minä kävin kirjoja lainaamassa myös Rauha Frangin kotoa

jonakin rauhallisena päivänä, jouduin ylittämään Hämeenkadun ja astelemaan Mustanlahden kalliolle päin, Kuninkaankatua. Erään melko synkän näköisen talon kohdalla seisahdin, nousin pari eteisporrasta ja soitin ovikelloa: he olivat siellä vain kotosalla, eivät missään kellarissa. Ehkä sentään laskeutuivat talon kellariin taistelun jyskeen aikana. Mutta siellä käydessäni Rauha oli iloisena vastassa ja latoi eteeni kirjoja heidän hyllyistään, joissa niitä paljon riittikin. Kirjat kainalossa palasin omaan kellariimme. En muista kokeneeni mitään häiriötä sillä matkalla, oliko se sitten ainoa kirjojen haku Rauhalta vai kävinkö siellä useammin, en muista sitäkään. Tämä ei johdu muistin hämärtymisestä, vaan siitä että koko tuo ajanjakso on unenomaisesti eletty jo heti läsnä olevana, aivan kuin olisin torjunut sen todellisuutta koko ajan pois päin, istunut kirja sylissä kellarissa tai kulkenut kirjat kainalossa uhanalaisia sotatilan katuja, kuvitellen olevani kuin jonkinlaisen lasikuvun alla, mistä en kuitenkaan voinut häätää pois epätoivoani, ”osallistumis”-hätääni, joka yhdessä nuoren ikäni tuskaisen levottomuuden (”Sturm und Drang”) kanssa sekasortoiseksi hämmingiksi piti minua alituisessa mielenkuumeessa. (Toivottavasti ei kukaan tätä sotkua lue koskaan, tämä on avutonta hapuilua vasta; jokin johtolanka on löytyvä kyllä, ja silloin osoittautuu, että kaikki tämä sotku on ollut tarpeellista esityötä varsinaisen työn hyväksi). Joka tapauksessa tunne-elämäni reagoi voimakkaasti kaikkeen inhimilliseen, en ollut narsisti, vaikka siltä saattaa näyttää.

(Iltapäivällä) Syvemmälle, syvemmälle pitää kaivautua sen koulutyön sieluun. Hän on kuitenkin yksi laji koulutyttöä vuodelta 1918, ja olisipa ihme jos olisi ainoa lajiaan. Niin kuin jo tuli käytettyä sanaa moista kuin ”narsisti”, on tietysti myönnettävä, että siihen on paljon syytä. Mutta itsekeskeisyys oli tässä tapauksessa ehkä välttämätön suojakeino, eihän siihen edes päästy, vaikka yritettiin. Koulutyttö koko pieni maailma järkkyi, ja järkkymisen syyt kohosivat epämääräisinä synkän uhkaavina, koko ajan paikoiltaan siirtyvinä muureina hänen ympärillään. Hän oli liian nuori itsenäisesti ajattelemaan, ratkaisemaan suhdettaan siihen mitä tapahtui, eikä ollut ketään, jonka kanssa hän olisi voinut avomielisesti keskustella, kysyä, väitellä, vaihtaa ajatuksia. Kotona oli kiteytynyt tottumukseksi vaieta sellaisesta mistä nykyään miltei yksinomaan kohutaan sekä kodeissa että julkisuudessa: politiikasta, yhteiskunnallisista riitakysymyksistä. Ihmiset kotiensa ulkopuolella olivat myös mitä varovaisimpia. Kaikki tämä yhtyneenä hämäläiseen harvasanaisuuteen sai aikaan todellisen mykkäkäynnin varsinkin kevättalven 1918 tamperelaisissa ihmissuhteissa. Eihän monista tutuista, jopa lähimaisista edes tiennyt missä kellareissa tai millä rintamalla he olivat. Jos jonkun yllätyksellisissä olosuhteissa tapasi, esim. kirjanlainausmatkalla, ei tarvinnut odottaa muuta kuin kaikkein sovinnaisimpia vuorosanoja. Koulutyttö, jonka sisin oli vereslihalla, välttikin mieluummin tapaamasta ketään, liivahti kulman ympäri ettei häntä huomattaisi, vaikka kysymyksessä olisi ollut hyvä leppoisa luokkatoveri: eihän voinut tietää, millaiseksi hänkin näinä viikkoina oli muuttunut. Eikä voinut tietää, mitä hän kyselisi. Oliko siis koulutyttöillemme joitakin tiettyjä aiheellisia pelkoja toisen mahdollisiin uteluihin

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

nähden? Tuskinpa, ei ainakaan tiedostettuja. Mutta kuitenkin: juuri niitä hänen tajuntansa oli pakahtumiseen saakka täynnä. Pelkoja, että yhä lisää haavoja iskettäisiin vereslihaan.

On hyvin vaikeata siitä kertoa, en ole tavannut kirjallisuudessa enkä ihmisten puheissa mitään sen kaltaista haavoittuvuutta, kukaan ei tunnu yhtä paljon kärsineen tuosta "veli veljeä vastaan". Lapsuudessa usein kuulemani ja itsekin laulamani "Velisurmaaja" oli saanut realistisen toteutuksensa: "Iskin veljeni kuoliaaksi", vastauksena kysymykseen: "Mistä on miekkasi vereen tullut?" Jo silloin tuo laulu oli aina järkyttänyt mieltäni oudon syvästi. Entä kaikki muut laulut, joissa puhuttiin "Väinölän lapsista" ja "Suomeni soreasta salosta" ynnä muista rakasta kansaa ja synnyinmaata kuvaavista asioista, kaikki sävelet täynnä rakkautta yhteiseen suureen kohteeseen. Ja isän puheet siitä miten väkivalta oli pahasta. Entä uskonto, jossa lähimmäistä käskettiin rakastamaan ja sanottiin: "Joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu". Sanalla sanoen: koulutyössä kävi kova myrsky, jota vastaan romaanit, erinomaisimmat 50 pennin kirjaston romaanitkin, olivat liian hatara suoja, ankkuriksi aivan murenevan heikko. Kehittyneempi, luotettava ystävä olisi nyt ollut tarpeen selvittämään sotkeutunutta vyyhteä; tosin liian vaikea tehtävä kenelle tahansa juuri nyt, mutta jo yhteinen ajatusten vaihto olisi auttanut koulutyttöä pahimmasta: jännitystilan jäykistävästä paikalleen pysähtymisestä. Ulkonaisestikin hän oli kalpea, kuin naamio kasvoilla, jos sattui näkemään kuvajaisensa, jota pelästyneenä heti väisti. Oikeastaan vielä lapsi, mutta tunsu maailman painon lyyhistävän hartiansa kumaraan. Ja koetti jälleen paeta mielikuvituksen sateenkaarien holveihin.

Koko "Valistuksen laulukirja" ynnä muut samanlaiset isänmaallisine ja kansallisyhteydenlämpimine sanoineen, sävelineen, ja uskonto mummuni kautta koettuna rakkauden oppina, hyvien uskonnonopettajien, älykkäiden ja sydämellisten ihmisten, selittämänä ja välittämänä, ja kirjallisuus kaikkine inhimillisyyss-aatteineen, ja mitä muuta mahtuikaan siihenastiseen tajuntaani, kaikki tämä yhdessä ja omat kotoiset ongelmat, oma nuoruuden levottomuus: aikamoinen kaaos, kun sen kaiken myllersi sekaisin ulkoa tulleiden vieraiden vihan, koston, väkivallan pyörremyrsky. Paras jäykistyä paikoilleen kuin toukka lehdellä tuutiessaan kuoleman pistävän mustan tuijotuksen.

Kotoisista murheista huolimatta koulutytön maailma oli jotenkin eedenmäisen viaton, selkeä, ehkä, ennen kevättalvea 1918. Oli kuva synnyinmaan äidinkasvoista (en tarkoita sitä hahmoa, jonka aina samaistan äitiini, en kartan hahmoa), oli kuva tuhansista järvistä, joiden "joka niemen notkohon, saarelmaan kodin tahtoisin nostattaa" (kun tätä lauloin, ajattelin hyvin onnellisia koteja, sellaisilla niemillä ja saarelmassa samanlaisissa kuin Kuloveden liepeet, minulle rakkain ja kaunein seutu). Ja mitä kaikkea hyvää, kaunista oli laulettu juuri tästä kansasta, aivan kuin se olisi Jumalan erikoisesti valitsema esikuvaksi muille urhoollisuutensa tähden, sitkeytensä ja kärsivällisyytensä tähden, kaikkinaisen erinomaisuutensa tähden. Ja nyt tämä kansa oli jakautunut kahdeksi rintamaksi jotka iskivät vastakkain surmaten toisiaan, vastoin kauniiden laulujen ja uskonnon henkeä.

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

Ehkei tämä koulutyttö ollut aivan niin naivi kuin edellä olen antanut olettaa. Pääasia ei siitä kuitenkaan muutu, kyllä hän näennäisen pikkuvanhuuden alla oli aidosti lapsellinen vielä. Nykyään sen ikäinen tyttö nykyisellä Tampereella ei olisi yhtä lapsellinen. Jonkinlaiset omat kirjalliset oivallukset ja pohdinnat luettavan ääressä saattoivat ehkä merkitä vähäistä kypsymistäkin, mutta ei niin paljoa, että se painaisi vaa'assa: toisella puolella tavaton kehittymattomyys suhteessa ulkomaailmaan on ihan uskomaton! Muut silloiset tamperelaiset koulutyötöt olivat siinä suhteessa varmasti edellä, joka tyttö! Sillä tuskin sattui olemaan samalla kertaa joku yhtä kokonaan kirjallisuuden vuoren viemä, joku yhtä kokonaan lumottu kuin tämä koulutyttö parka Tampereella kevättalvella 1918. (Tuskin enää itsesääli tulee kysymykseen, katselen häntä niin kaukaa). (On ehkä hänelläkin oikeus kerran saada hiven lämmintä myötätuntoa, vaikka vain hyvin vanhalta ihmiseltä joka häntä katselee hyvin kaukaa!) (Olisipa muuten joku jolle kaiken tämän konseptin voisi harvaksen, korjaillen ja karsien, sanella, joku joka olisi hiljainen ja kärsivällinen, ei häiritsisi omalla itsellään työn muotoutumista! Eipä sellaista ihmeolentoa voi toivoa avukseen muuten kuin unessa. Ja unityöt jäävät uniksi. Tämä on tehtävä, siis kirjoitettava niin moneen kertaan että se tuntuu luontevalta.)

Olimme siis kevättalvessa 1918, yhä. Muistan kovan ryskeen: tykin ammus lohkaisi kulman konepajan kattokerroksesta. Muistan myös, ettei mikään voinut estää minua kiipeämästä ylös katsomaan palavaa kaupunkia. Kyttälän puoli oli tulimerenä ja muualtakin liekit nuoleksivat taivasta. Melu oli korvia hurmaava, tulipalojen hehku silmiä sokaiseva.

Taisteltiin kortteli korttelilta, piha pihalta, talo talolta; konekiväärien rätinästä ja huudoista käsitin että oli aika laskeutua takaisin kellariin. Sen verran olin siellä olosta heikontunut, että minun tuntui hyvältä turvautua kaiteeseen, etten horjahtaisi, järkyttynyt kun olin. Merkillistä, että äitini melko tynesti suhtautui kaikkeen sieltä ylhäältä näkemäänsä, hänkin sinne tuli, minua hakemaan, kun oli ensin turhaan kieltänyt kiipeämästä. Paljoa pienemmistä häiriöistä kuin tämä katastrofinäkymä hän saattoi joutua suunniltaan, nyt hän pysyi miltei vaiti, en ainakaan muista mitään mielenpurkausta. Ehkä hän rukoili hiljaa itseksensä, kun alhaalla sieppasi pikkuveljeni syliinsä ja käpertyi tämän kanssa kellarin pimeimpään soppeen.

2.3.

(Sietämätöntä, miten menee päiviä hukkaan, eilenkin vain siksi että Tampereen T.V. yhä vaatii haastattelua, Katista tehtävää filmiä varten, enkä haluaisi omia aineksiani heille hukata.) Olimme yhä Ahlquistin konepajan kellarissa viime hajapiirroissa siis. Miten saimme tietoja tilanteesta, muuten kuin omin korvin kuulemalla tykkien jyskettä ja konekiväärien rätinää? Aamulehti, joka meille tuli tavallisissa oloissa, ei tietenkään

ilmestynyt, sen sijaan minulla on elämä muisto Kansanlehden numeroista, joita kellariimme joku aina toi muassaan, ja erikoisesti muistan lukeneeni Aarne Orjatsalon kirjoituksia, kuin tulella ja verellä kirjoitettuja, jotka eivät voineet olla vaikuttamatta pohjia myöten myllertävästi muutenkin käymistilassa olevaan mieleeni. Ihmettelin ensiksikin niissä ilmenevää kirjallista lahjakkuutta. Paheksuin tämän ”Kuoleman pataljoonan” päällikön väkivaltaisuuksia, se on tietty, siinä olin isän tyttö.

Oli sen sijaan paljon muuta, jossa tunsin vakavasti olevani samaa mieltä. Jäin pohtimaan Orjatsalon väitettä, että kouluja käyvä nuori polvi vieraantui työläisvanhemmistaan kouluissa harjoitetun porvarillisen propagandan vuoksi ja alkoi halveksia omaa yhteiskuntaluokkaansa. En ollut tällaista havainnut itsessäni, mutta asetin itseni kuitenkin omantunnon tuomioistuimen eteen, jyrkkään puhutteluun: oliko oireita sellaisesta suhtautumisesta sittenkin olemassa? Ja tulin lopputulokseen, että enemmän pidin tuntemieni työläiskotien hengestä kuin porvariskotien. Vanhempieni en halveksinut: jos sellainen synty oli minua uhannut joskus äidin pikavihaisuus vuoksi, ei se johtunut hänen oppimattomuudestaan; pääsin tuosta synnistä joka kerta puolustamalla häntä mielessäni tuon oppimattomuuden perusteella. Eihän ollut hänen vikansa, ettei hän ollut saanut enempää valistusta. Aarne Orjatsalon kirjoituksista en muista sen enempää, niiden hehkuva propaganda yhtyy mielessäni tulipalojen loimotukseen, ne ovat kuin liekehtivä ja savupilviin peittyvä Kytälä muistoissani. Vahinko että ovat niin häipyneet yleiseen kaaokseen ja sekasortoon, joka noina viikkoina kaiken nieli kitaansa. ”Kansanlehteä” luettiin kellarissa tietysti siinä toivossa, että siitä olisi saatu joitakin tietoja tilanteen kestämisestä tai muuttumisesta, mutta helppoa oli arvioida, että nuo tiedot eivät olleet päteviä. ”Kansanlehti” tahtoi ennen kaikkea lietsoa uskoa punaisten voittoon, viimeiseen asti se heilutti tulipunaista hulmuavaa lippua. Vanhempani lukivat sitä yhtä tynnosti kuin olisivat lukeneet ”Aamulehteä”, koettaen vain arvioida, mihin uutisiin olisi aihetta enimmäen luottaa. Ja minä koetin taasen tynnyttäytyä kirjojen kautta.

(Iltapäivällä). Kaiken kaikkiaan: elettiin siinä tiedossa että mikä hetki tahansa saattoi olla viimeinen. Ehdin pohtia kuolemaakin monet kerrat, eikä se tuntunut minusta pelottavalta; ei itse kuolema kuolemana, mutta kylläkin sen mahdolliset tapahtumistavat pelottivat, tietysti. Kuolemasta oli paljon kauniita lauluja, lempeitä runoja, mutta nyt roihusivat rauniot ja puhuttiin pistimistä; laupias kuolema tuntui paenneen jonnekin kosmoksen kellariin, ja hänen sijallaan riehui paha väkivaltainen kuolema, tappo, murha. Oli siinä ajattelemista viisitoista täyttävälle, jonka vanhemmatkin saattoivat ainoastaan todeta, ettei kukaan tiennyt, miten tässä käy. Mekaanisesti peseydyttiin ahjon luona olevan vesijohdon ääressä, peltivadeissa, ennen laihaa aamukahvia tai korviketta, enimmäkseen teetä, ja yritettiin elää uusi päivä.

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

3.3.

Kahvia ei enää pitkään aikaan oltu nähty. Teestä tuli mieleeni, että kellariin laskeutui joskus miehiä, joilla oli punainen nauha hihassa; ei heitä pelätty, olivat tutunnäköisiä tamperelaisia, vakavia ja reiluja työmieskasvoja; varmaan tunsivat isän, veivät mukanaan vähäksi aikaa, mutta eivät pidättäneet sen pitempään. Palatessaan hän ei puhunut mitään tapahtuneesta. Niin, se tee, jos sitä juuri juotiin, asetti äiti kupit kotoiseen hämäläistapaan myös vieraille, niinpä siemaisivat teensä nämäkin vieraat. – Sitten tuli se päivä, jolloin kiivaan lähitaistelun jälkeen kortteli oli vallattu, ja kellarin luokkuun koputettiin kovasti ja se aukeni ja alas tikapuita tuli harmaihin sarkavaatteihin puettuja miehiä, joilla oli männynoksat lakeissa, he jäivät ensin seisomaan, ja varsinkin yksi heistä, pitkä, hoikka, suurisilmäinen, jonka katsetta en unohda, näytti hyvin hämmästyneenä tuijottavan jokaista erikseen, myötätuntoisesti, voisin sanoa. Olimme laihtuneita ja kalpeita, ja varmaan perhetunnelma näissä olosuhteissa oli oudon rauhallinen, hiljainen; hänen silmänsä pysähtyivät tyttöön joka istui kirja sylissä ja näytti vain hajamielisesti irtoavan lukemastaan. Kyllä hän katsoikin. Sitten hän kääntyi isään joka vaiti tarkkaili tulijoita. ”Kuinkas teidän kuntoisenne mies on saanut täällä olla?” hän kysyi. Äiti oli jo asettanut uusille vieraille teekupit, koska oli tee kuumana ja minä syvennyin jälleen kirjaan, joka oli jäänyt kesken. En todellakaan muista mitä isä harvasanaisesti vastaili, paitsi että hän valitti veljessotaa, niin kuin oli tehnyt koko ajan. Tunsin sen pitkän nuoremiehen yhä tuijottavan minua, en varmasti ollut mikään kaunis näky, mutta kylläkin omituinen kirjaani uponneena, sellaisella hetkellä. Vieraat – heitä oli ehkä kolme – kehuivat teen maistuvan erinomaisesti. Ja sitten heillä oli jo kiire pois. Tällainen on muistoni Tampereen valtauspäivästä koettuna kellarin näkökulmasta. Seuraavana aamuna kuulimme, että maitokaupat olivat auki ja pullomaitoa voi saada jonottamalla: minä heti matkaan. Se aamu vasta sai aikaan tosi järkytyksen. Maitokaupan lähellä, missä asetuin pitkään jonoon (kalpeita ihmisiä kuin minäkin, kellareista nousseita) silmäni säikähtivät: verilammikoita ja niissä sekaisin ihmisten ja hevosten ruumiita. En voinut katsoa pitempään, sisimmässäni jokin huusi epätoivoisesti, nähdessäni vielä miten tuli vaimoja ja lapsia jotka yhdessä käänsivät jonkun vainajan päätä saadakseen kasvot esiin, tunnistaakseen isän tai veljen, kenties. Voin pahoin siinä jonossa enkä voinut sietää pullomaitokorienkaan näkemistä, kaupassa käänsin pääni pois.

Mutta jotkut nuoret naiset jo olivat täydessä hakkailun vauhdissa harmaapukuisten sotilaiden kanssa, joita ohi kulkiessaan pysähtyi jonon viereen, sievien kasvojen ja silmänvilkahdusten seisahduttamina. Palasin järkyttyneenä kellariin maitopulloineni, joita inhosin. Olin ensi kertaa elämässäni nähnyt ihmisruumiita kuoleman jäykistämänä, mutta se ei riittänyt, olin nähnyt jotakin minkä kammotus vielä tällä hetkellä tekee vaikeaksi sitä sanoa: olin nähnyt ihmisten ja hevosten sisälmyksiä sekaisin verilätäköissä, kaduilla. Kaduilla joista minulla oli vain kodikkaita muistoja. Jos mielentilani oli ennestäänkin ollut jännityksen vuoroin järkyttämä, vuoroin jäykistämä, oli se sitä nyt.

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

Kellariin ei tullut sotilaita enää; oli hyvä olla siitä ettei kukaan vienyt isää nytkään. Saatoimme jo palata kotiin, joka oli säilynyt vahingoittumatta. Olisi pitänyt olla iloinen ja kiitollinen, niin kuin koulutovereista useimmat, joita tapasin – oli myös joku, jolta oli kaatunut lähiomainen, isä tai veli, he kartoivat keskustelua ja vetäytyivät suruunsa – ihmeellistä oli, että omakin mielentilani pysyi surullisena ja olisin tahtonut juuri heidän kanssaan puhua, mutta he menivät nopeasti omaa tietään.

Sitten tapasin johtajattareni, siitä olen jo kertonut. Hänen kuulustelunsa tarkoituksena oli nähtävästi saada selville, mille puolelle isäni kuului, mutta tuskinpa hänen uteliaisuutensa tuli tyydytetyksi minun naiveista vastauksistani, joista saattoi päätellä ainoastaan perheeni uskomattoman alkeellisen suhtautumisen politiikkaan. Varmasti hänen täytyi se uskoakin, niin tosikkomaisen naivisti hänelle vastaili koulutyttö, joka tunsu harteillaan äärettömän murheen kuorman päivinä jolloin riemu voitosta sai useimpien vastaantulevien tuttuja kasvot loistamaan. Murhe oli yhä siitä samasta syystä, mistä koko ajan: siitä että veljessota oli ollut mahdollinen Suomessa, isänmaassa armaassa.

Jotain kuitenkin oli, minkä olin painanut tajunnan pohjalle, ei siksi että joku olisi varoittanut minua, vaan omasta vaistomaisesta pakosta. Oliko minulla syytä pelätä isäni hengen puolesta? Nyt ymmärrän, että osa tuskaisesta hätääntyneisyydestäni johtui kyllä siitä. Mutta niin jyrkästi olin torjunut kaikki sellaiset ajatukset mielestäni, että itsekin uskoin niiden olevan kuvittelua, siksi tähän olen kirjoitellut kellariolosta aivan kuin ei mitään isän henkeä uhkaavaa olisi ollutkaan. Ja asia jääköön tällä kertaakin tähän, palaan siihen vielä, sitten kun tunnen jaksavani. Isäni oli minulle hyvin rakas. Hän ei ehkä ollut kovin lujatahtoinen luonne, mutta hänessä oli rakkautta, lämpöä, hyvyyttä, hän oli ihminen. Ja miehekästä suojelevaisuutta kotia, lapsia, vaimoa kohtaan, sitä hänessä oli hyvin paljon, samoin kuin kaikkia fyysisesti tai muuten heikompia, avuttomampia kohtaan. Olen tavannut kovatahtoisia ihmisiä: he saattavat olla maailman kunnioittamia yli muiden, mutta kukaan ei tiedä miten he lähimmäisiään ovat saattaneet murskata ranta-anturainsa alle kunniaan pyrkiessään. Isälläni ei ollut muuta kunnianhimoa kuin olla tunnollinen, ahkera ja pätevä omassa työssään, arkisessa ammatissaan. Työtoverit ja alaiset todistivatkin, että hän oli siinä mestari.

Hän oli puolueeton niin pitkälle kuin olen nähnyt kenenkään saattavan olla, mutta tuskinpa on ketään, joka sitä olisi täydellisesti. Ja on luonnollista, että isä pikemmin kallistui vasemmalle, vaikei näistä asioista juuri puhunut. Muistan, että hän tuona kellariaikana oli niin kärsivän näköinen, että se riipaisi sydäntäni joka kerta kun häntä katselin. Jostain olen saanut sen käsityksen, että häntä pakotettiin johonkin työhön, sotatarvikkeita koskevaan, mikä oli hänelle ilman muuta vastenmielistä. Mutta sen tiedän, että hän ei olisi suostunut, jos vaatijat olisivat olleet toisen puolen miehiä. Kaikki tämä oli kuin jokin raskas hämärä uhka minulle: pelkäsin rakkaan isän hengen puolesta. Mutta hänessä oli jotain minkä

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

vuoksi kumpikin puoli jätti hänet rauhaan: ehkä hänen oma harvasanainen tyyneytensä, vaatimaton vesileimansa.

Oltiin pieniä ihmiseläjiä, jotka olivat kokeneet järkyttävän suuria tapahtumia, kukin sen mukaan, millainen oli hänen kestokykynsä tai kypsyytensä. Elämä alkoi palautua ennalleen – tai ei, ihan ennalleen se ei voinut palata, oli jouduttu katsahtamaan liian syviin kuiluihin. Mutta oli pakko yrittää kuvitella, että palauduttiin entiseen rytmiiin. Sitten toukokuulla, jolloin täytin 15 v., tuli Nuori Voima, jossa oli minulta sivu sonetteja, hyvin sovinnaisia tosin, mutta olihan se tapaus, nähdä sonettejaan painettuina. Ja ulkonaisesti palvelin ”Maitokonttorissa”, jossa selvittelin sotkuisia korttipinkkoja. Serkkuni Aino oli siellä kassaneitinä ja oli puhunut puolestani. Siellä oli myös eräs Lempi Aino Musikka, jolla oli saksankielisiä runoteoksia mukana, pöytälaatikosta niitä vedimme kahvitauoilla. Ja hän lainasikin niitä minulle. Muista että Heinrich Heine minua siinä iässä kenties enemmän viehätti. Enhän tuntenut vielä paljoa runoutta, ”Helmivyön suomalaista runoutta”, vähän Leinoa, Larin-Kyöstiä ja Koskennientä. Ihan saksalaisen idyllin tulva syöksähti nyt ylitseni, olin miltei siihen hukkaa. Keskellä tympeän ikäviä pula-ajan kortistoja, keskellä juoksutyön puuhia, sillä juoksutyttöhän olin: minut lähetettiin pankkeihin ja toimistoihin asioille, sain kopioida Aino-serkun kirjoittamia papereita j.n.e. Mikä parhainta, sen lisäksi että tunsin mielihyvää ansaitessani hiukan, oli että sain viedä kotiin silloin tällöin vähän ylimääräistä maitoa tai kermaa. Ennen toimen saantia olin kävellyt jopa Lielahteen asti, saaliinani vain 1/2 l. maitoa pikkuveljelle. Mutta olin siitäkin iloinnut. (Ja kävely on aina ollut minulle oikea luonnollinen tila, samoin kuin uinti.)

Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Paluuta aikaisempiin asioihin. Eräitä kesämaisemia ihmisineen y. m. Ainosta. Mummula. Muistiinpanovihko VII. 1976.

Lauri Viita:

Vallankumous.

Monttunsa reunalla metsikon takana

silmillä likainen liina tai lakana

”Eläköön vapaus!” huusi mies.

Kaupungin torilla lippujen juurella

puheensa lopetti aatteella suurella

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

”Eläköön vapaus!” – uusi mies.

Ylläolevan runon kopioin tänään, 25.4.1976 kirjasta Mäkelän piiri. En muista sitä ennestään. Se sopii hyvin siirtyessä yrittämään vetää jotain otaksumapäätöstä kevään 1918 vaikutuksesta koulutyttöön, silloiseen avuttoman epätietoiseen ja alkeelliseen minääni. Tuon runon olisin voinut itse kirjoittaa, jos olisin osannut ja tainnut ilmaista painavan, dynaamisen tunnon, jonka se sisällään pitää ja jonka – ihme, kumma – piti sisällänsä hämmentynyt koulutyttökin, typertynyt repivistä ristiriidoista, sokaisevan räikeistä vastakohdista, mutta kykenemätön ilmaisemaan kehitysikäisen mielensä outoa myrskyistä kaaosta. Olisikohan muuten Lauri Viita itse edes kyennyt siihen samoissa olosuhteissa, edellyttäen iän samaksi ja elämykset samanhetkiseksi? Hänellä oli ollut kokonainen aikakausi perspektiiviä tuon runon kypsymistä varten. Koulutyttö vaistosi kaiken samalla tavoin, mutta hän oli liian yksin, ei ketään, jolle olisi uskaltanut puhua säikähtyneestä hämmennyksestään, tuon runon totuuden taakkaa raahatessaan, runon jonka vasta nyt tuntee. Onko mikään luonnollisempaa kuin että hän pakeni eksoottiseen luettavaan, yritteli sitten itsekin romanttisia lauluja sepitellen löytää jonkin maailman, joka olisi hänen ikiomansa? Tietysti voi sanoa, että koko hänen laatunsaakin viittasi romantikkoon, mutta se taistelu, jota hän salaisuudessa kävi pohdintoineen ja kysymyksineen sellaisistakin totuuksista kuin Lauri Viidan runoon sisältyvä, todistaa mielestäni, että hän olisi pystynyt muuhunkin kuin romantiikan lapsenkenkiä koettelemaan, jos hänellä olisi ollut vähänkin, oljenkorren verran vastakaikua ilmaiseva ystävän kannatusta. Mielipiteiden salailu tapahtuneista ja tapahtuvista oli yleistä, todellinen farisealaisuus kukoisti. Kuinka yksi koulutyttö olisi voinut olla huutavan ääni korvessa?

Ei myöskään Lauri Viita silloin olisi voinut tuota runoaan julkaista, jos oletetaan mahdolliseksi, että hän olisi voinut sen silloin, omin silmin koetun pohjalta, kirjoittaa, (olisi hän sitten ollut minkä ikäinen tahansa.). Virallinen oikeaoppinen kiihkoisänmaallisuus vietti triumfiaan. Jokainen epäilyksen sana siitä, miten hävinnyttä puolta kohdeltiin, oli rikos pyhää henkeä vastaan, sellaisen sanan kuiskaajaakin rangaistiin jättämällä hänet ulkoiseen pimeyteen; hänen kanssaan ei seurusteltu, hänet kaarrettiin kaukaa vastaan tullessa. Aivopesu koulun, lehdistön, kirkon ja kaikin mahdollisin voimin ei ollut tehoamatta vahvempiinkaan yksilöihin kuin joku 15.v. koulutyttö.

Lapsuuden pakotie, läheinen puheleminen Jumalan kanssa ei näissä kriiseissä 15-vuotiasta auttanut, se oli pahinta, Jumala ei osannut vastata, kun oli kysymys montun reunalle ammutuista ja nälkäleireille menehtyneistä. Rakkauden evankeliumin aina auttava ääni vaikenä maassa, jossa toinen puoli kansaa kutsui toista lahtareiksi, toinen toista punikeiksi, tuumi koulutyttö avuttomuudessaan. Tätäkö ennusti se äidin usein laulama ”Velisurmaaja”? Aivan niin, ”Velisurmaaja” tuntui liittyvän tähän kaikkeen onnettomuuteen,

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

sitä valmistaneen jo varhaisesta lapsuudesta asti. Isän usein käyttämä sana ”veljessota” siihen lisäksi: Olinpa kuitenkin kouluni johtajattarelle uskaltanut kertoa, että isäni oli pahoillaan siksi kun veli oli noussut veljeä vastaan, ja itsekin olin siitä onneton. (Kadulla vastaan tullessa hän nim. kyseli isäni suhtautumista).

Seurustelin myös kahden sellaisen tytön kanssa, joista toiselta oli punaisten puolella veli kaatunut, toisen vanhemmat punaisina vangittu. Molemmat tosin liian arkoja puhuakseen mitään näistä aroista asioista, niin etteivät he edes aavistaneet pohdintojani, toivon heidän kuitenkin olleen tietoiset myötätunnostani, koska eivät vältelleet minua niin kuin joskus näyttivät suhtautuvan muihin (koska ensin varmaan olivat tulleet vältellyiksi noiden muiden taholta). Itse en pannut kovin merkille, jouduinko ehkä tämän vuoksi menettämään jonkun suosion, koska en ollut seuran kipeä enkä sellaisen suosion ainakaan. Vähäistä oli kanssakäyntini noiden kahden surujen koetteleman tytönkin kanssa, eipä tainnut heillä olla täyttä luottamusta sittenkään, tai emme olleet kovin puhelun haluisia, tunnelma pysyi painostavana. Kadun, jos en tehnyt kaikkeani sitä auttaakseni, keventääkseni tukahduttavaa murhetta. Olinhan sentään saanut säilyttää omaiseni, kotini. (Kotini, jossa tietty kodittomuus kuitenkin uhkana).

Vetäydyin omaan mielikuvapiiriini. Yhä enemmän sukelsin kirjojen maailmaan, tietoisesti pyrkien ei vain saamaan viihdytystä, lohdutusta, vaan pyrkien laajentamaan arvokkaimman maailmankirjallisuuden tuntemustani, sen merkittävimpien edustajien persoonallisuuksien selkeyttämistä eläviksi hahmoiksi tajunnassani. Aivan kuin tavoittelimme pyrimme, kohdattuamme kiintoisan ihmisen, kohtaamaan hänet yhä uudelleen, samoin valovoimaisen kirjan luettuani kiirehdin lukemaan uuden kirjan samalta kirjailijalta, malttamattomasti janosin lukea kaikki mitä löydin hänen nimellään painettua, ja olin pahoillani, kun se loppui. Yritin mielessäni myös vertailla keskenään kirjailijoita, joihin näin tutustuin, ja asettaa heitä jonkinlaiseen arvojärjestykseen. Usein havaitsin moisen vertailun, varsinkin mitä tulee arvojärjestykseen, niin vaikeaksi että luovuin. Kukin oli oma tapauksensa. Toisella oli jotakin mitä toiselta puuttui, ja kumpikin oli hyvä sinänsä, arvollinen jäämään omaan arvoonsa. Nämä tietenkin olivat mestareiden parhaita, näin pohdiskelemani. Paljon oli sitten yhdentekeviä, varjomaisia, setämäisiä, tätimäisiä pedantteja, joita ei välittänyt uudelleen tavata. Vaikean lapsuuden rasittama 15-vuotias tyttö, jonka sielun oli haavoittanut veljessota, kärsi niin suurta henkisten vitamiinien puutosta, ettei häntä voinut ravita muu kuin kaikkein parhain. Runouden nälässään hän löysi raamatun psalmit ja ihastui niihin valtavasti. Yritti itsekin jotain psalmin tapaista. (”Siipien havinan maa” oli jäänyt muiden runokuvien ohessa mieleeni psalmien luvusta). Kyllä hartauttakin liittyi innostukseeni, mutta syvästi uskonnollista se ei laadultaan ollut, pikemmin esteettistä panteismia tuohon aikaan.

Ahdistavalle tuskalle ei tullut kuitenkaan huojennusta, se olisi tullut erittelyn, tilityksen kautta kenties, aivan varmasti se olisi lieventynyt, jos avomielisesti olisin voinut purkaa

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

jollekin toiselle tajunnassa hautuvat mustat mujeet, kuulla mitä toinen sanoisi, olisiko hänellä ollut vastaavanlaisia ongelmia. Väittelykin olisi auttanut ravistautumaan jonkin verran irti noista mujuista. Ei ollut ketään, jolle olisi voinut avautua.

Hapuilevia yrityksiä päästä ajatusten vaihtoon olivat muutamat ensimmäiset kirjeenvaihdot. Luulen voivani vilpittömästi sanoa, että minulle oli yhdentekevää, oliko kirjeenvaihtoveri tyttö vai poika, ja molempia minulla olikin näissä ensin ”Pääskysen” ja sitten ”Nuoren Voiman” kautta alkunsa saaneissa kirjeenvaihdoissa partnereina.

Eipä kirjekeskustelun aihepiiri tosin luodannut mihinkään syvemmälle kuin koulua käyvien tavallisiin edesottamuksiin. Jotenkin näistä kirjeistä kuitenkin nautti enemmän kuin luokkatoverin kera keskustelemisesta: niissä oli kaukaisuuden auerta ympärillä, oudon ympäristön tuoksua, salaperäisyyttä, vaikkei niiden sisältö olisi mikään ihmeellinen ollutkaan. Varsinaiset kirjalliset ystäväni, joista tuli pitkäaikaisia, alkoivat vähitellen tulla kuvaan, muuttaen kirjeenvaihdon tosi ajatustenvaihdoiksi, kuitenkin suurimmalta osalta runouden harrastuksen rajoissa. Mutta jo niissä merkeissä tuli uusia ihmisääniä kuuluviini, ääniä jotka ilmaisivat samoja pyrkimyksiä, samoja mielenlaatuja, vaikkei tietenkään voinut – ainakaan vielä – olla kovin suuresta avomielisyydestä puhe. Koulutyttö tunsii löytäneensä hengenheimoaan. mille huolille.

16.5.

Keväällä 1918, täytettyäni viisitoista vuottani toukokuun lopulla, Aino serkkuni, joka oli ravintosäännöstelyn toimissa, otti minut apulaisekseen maitomyynnin konttoriin, joka oli pieni ja ahdas pihan puoleinen konttori maitomyymälän takana. Siellä kadun puolella oli tavallisesti pitkä jono maitotilkkansa odottajia: korttisysteemi oli ankara, maidosta niin kuin kaikesta ravinnosta oli vielä kovaa pulaa, ja usein jonottajat saivat tyytyä pullomaitoon. Tehtäväni konttorissa olivat juoksutyön ja konttoriapulaisen yhdistettyjä sekalaispuuhia. Järjestelin kortteja, kavin pankeissa, usein rautatieasemallakin merkitsemässä kirjaan sinne tulleiden maitolähetysten määriä ja lähtöosoitteita. Kävin myös maitokonttorin johtajan ja hänen rouvansa yksityisillä asioilla. Serkkuni oli hyvä ystävä heidän kanssaan, ja kahvihetket maitomyymälän takana olivat hilpeitä leikinlaskuineen. Ainon kera hoiti konttoritöitä Elsa niminen ystävällinen henkilö, joka harrasti runoutta. Hänellä oli siellä pöytälaatikossa paksu tiheään painettu saksalaisen runouden antologia, jota usein yhdessä joutohetken sattuessa selailimme. Heine varmaan jäi mieleeni pysyvimmin. Paljon oli sellaista johon olisin tarvinnut sanakirjaa, eikä sitä koulutyöllä ollut, uusien sanojen luettelo kun sisältyi lukukirjaan edeten sitä myöten kuin läksytkin. Mutta kielen soinnusta saksalainen lyriikka oli rikas, se hiveli kehittymätöntä korvaani ja antoi paljon musikaalista nautintoa, silloin kun todellisista lyyrikoista oli kysymys. Elsa niminen vaalea,

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

sievä, lempeä neiti, jolla oli tuttuja Saksassa ja joka heidän luonaan oli oppinut kieltä, varmaan selitti minulle jotain siitä, mitä en ymmärtänyt, en tosin oikein hyvin muista näitä kahdenkeskisiä lyyrisiä hetkiämme proosallisessa maitokonttorissa. Ehkä hän enimmäkseen vain luki ääneen, tai puoliääneen, minulle omia lempirunojaan, jotka olivat useimmiten pieniä rakkauslauluja tai luonnonidyllejä. Hänen miellyttävä, hieman pyöreähkö olemuksensa, hyväihoiset madonnankasvot ja suuret sinisilmät, koko henkilönsä on minulle himmeän varjomainen ja silti kuulas muisto. Hänkin varmaan on kuulunut hyviin kummihalttiattariini, elämäni suojelushenkiin. Sen tähden en kai hänen sukunimeänsäkään muista, eihän haltiattarilla ole sukunimiä. En ole jälkeenpäin kuullut hänestä koskaan, taisi olla todella henkiolento siis. Ehkä tuollainen maitokonttori olisi saattanut olla tukahduttava ilman häntä. Pelkkää pulakortistoa, tonkkien ja maitopullojen laskemista. Ja kesäkuuman kaupungin katujen talsimista edestakaisin. – Mutta Aino serkkunikin ansaitsee muistamista, ja paljoa pitempiaikaisena vaikuttajana, vaikka aina jotenkin sulkeutuneena omaan kehäänsä. Hän puolestaan kesti maitokonttorin ja sitä ennen rohdoskaupan kassana olon, en muista oliko hänellä ollut muita toimia, kesti proosalliset asiat sisäisen musiikkimaailmansa antaman voiman kannattamana, vaikkei hän siitä puhunut, ellei joku hänen harrastuksistaan kysynyt, ja silloinkin häneltä sai vain niukan vastauksen. Muuten hän oli puhelias, hymyilevän hyväntuulinen, otsalle kiharrettuine hiuksineen hauskannäköinen vaaleaverikkö, hoikka ja hyvin pukeutuva; ylioppilaslakki sopi hänelle hyvin, siksi hän piti sitä useina kesinä mielellään, eikähän siihen aikaan sellaista kukaan ihmetellyt, varsinkin kun hän pysyi yhä tyttömäisenä ja hänen lakkinsa lumivalkeisena, kapeansoikeiden kasvojen hymy aina yhtä keväisenä. Hymy johtui varsinkin silmistä, ne olivat veitikkamaiset, ripsien alta juuri hieman hieman siristellen hymyilevät silmät. Sorea varsi ja hyvin leikattu kävelypuku, laukku ja kengät ja hansikkaat siihen sopivine väreineen Vaatimaton varmuus käynnissä ja ryhdissä. Sellaisena muistan Aino serkkuni tulleen usein vastaan Esplanaadilla. Eipä hän jäänyt kanssani pitemmille juttusille, mutta hänen tervehdyksensä oli silti aurinkoisen lämmin, ystävällinen, vaikkei niin välitön ja kotoinen kuin lähisukulaisen nyökkäys voisi olla. Mutta ymmärrän häntä: hän eli omassa laulun ja soiton harmoniakehässään, vaati jo tarkkaavaisuutta häneltä huolehtia toimestaan ja muistaa, ettei työssä eikä suhteessa ympäristöön saanut heittäytyä hajamieliseksi, piti olla valpas, asiallinen, huomaavainen, vaikka ajatukset pyrkivät lentelemään pitkin nuorttipintoja kuin pääskyeset puhelinlangoilla. – Kaiken vapaa-aikansa Aino käytti musiikin seurassa viihtyen. Joskus hänellä tosin oli pitkänhuiskea kävelytoveri, joka taas häipyi, jälleen ehkä vuosienkin jälkeen palatakseen. En koskaan ole kuullut asiasta enempää, mutta luulen Ainolla olleen hänestä sydänsuruja, jotka hän sitten aina lauloi ja soitti pois aikanaan. Aino oli sen näköinen, jolla otaksuisi olevan onnea rakkaudessa, mutta hän näytti liian varhain kiintyneen mieheen, joka oli menevää lajia, eikä Aino pystynyt irtautumaan nuoruutensa ensilemmestä, joka taas tämän todeten käytti hyväkseen hänen pitkämielisyyttään, milloin tuli sille tuulelle. Mutta en tiedä mitään varmaa. Ainoa alettiin sanoa ikäneidoksi joissakin kahviseuroissa, missä

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

omasta aviosäädystänsä itsetietoinen rouvuus kukoisti, salaa kadehtien kuitenkin vapaita kanssasisariaan ja merkiten vahingon ilolla muistiin yksityisseikat, joita heidän katupeilinkuvistaan voi poimia. Aino oli varmaan heidän mielestään ylpeä, kun ei etsinyt heidän seuraansa, ja joissakin tilaisuuksissa Aino oli ehkä saanut enemmän huomiota osakseen kuin joku näistä rouvista, oli laulanut kauniisti ja ollut itsekin kaunis, jopa jonkun rouvan herra puolisonkin mielestä, niin että Ainoa oli aihetta hieman pitää silmällä. – Tuskin Aino itse tähän kiinnitti mitään huomiota, korkeintaan hymähti.

17.5.

Ihminen on kuin ruoho

kuin nurmikedon silmäruoho

joka versoo ja surkastuu

joka syntyy aamujen kasteeseen

ja kuolee päivien tuleen

syntyy kasteeseen

ja tuleen kuolee

(Tämä siitä että yhä uudelleen joudun kertomaan poismenneistä).

Ihminen on kuin silmäruoho

pieni vehryt kirkassilmä varsin mehukkain

kasteessa kylpee

tuleen kuolee

silmäruoho pieni vehryt varsin mehukkain

18.5.

Aino on valoisa hahmo lapsuuteni ja nuoruuteni hämärillä kentillä. Valoisa silloinkin, pettymyksen koettuaan, kun oli käynyt lakkia, sitä valkoista, lunastamassa Helsingissä

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

eikä ensi kerralla onnistunut, matematiikka hänellekin toi vastusta. Me lapset emme asiasta silloin vielä mitään ymmärtäneet eikä meille selitetty muuta kuin että Aino kävi nyt aloittamassa tutkinnon ja valmistuu syksyllä. Näin hän varmaan itse toivoi meille kerrottavan. Emme näistä asioista tienneet mitään, Aino oli lähimmän suvun ensimmäinen ylioppilaskokelas. Herttainen hän oli käydessään kevätaamuna meillä, tuoden tuliaisia Helsingistä, meille lapsille ison koreakantisen suklaa-askin, en muista mitä äidille ja isälle, mutta hekin olivat hänelle hyvin myötämielisiä ja vaikenivat ikävistä asioista. Syksyllä sitten valkolakki tipahti, eikä ihme, että se oli Ainon mielipäähine, moisen vaivan jälkeen.

Mutta Ainon keväisessäkin Helsinginmatkassa veljeni Reino ja minä, me napataat, näimme pelkkää loistoa, suklaa-aski jo yksinään olisi sen riittänyt takaamaan, mutta Aino itsekin näytti kirkastuneelta olenolta hymyineen, vaaleine kutreineen, korkeine kapeine hohtavine otsineen, ja Aamu täti, muodin mestari, oli varmaan huolehtinut siitä, että hänellä oli Helsingin tasoinen uusi kävelypuku. Niin ettei hän näyttänyt miltään reputelulta, onnettomalta olenolta, vaan valtavan matkan tehneeltä, ihmeellisiä uusia seutuja nähneeltä sankarittarelta meidän nuorempien serkkujensa silmissä. Oli kuin se valkolakki, jota siis vielä piti odottaa, olisi jo näkymättömänä keikkunut Ainon sievällä pääläella.

Ainon lauluäänen oli urkuri ja säveltäjä Hjalmar Backman, Aurora tädin laulun opettaja, huomannut ja tehnyt hänestä Johanneksen kirkon suosittuihin liturgiatilaisuuksiin enkelimäisen solistin ennen pitkää, Ainon ääni oli korkea, heleä sopraano. Mieluista oli minulle istuskella mummulassa ruukkukasvien siimeksessä ja kuunnella, kun Aino harjoitteli, säestäen itseään urkuharmonilla. Mutta ei hän siellä kotona – mummula oli hänen kotinsa – laulanut pelkkää hengellistä musiikkia, hänellä oli paljon muitakin nuottivihkoja, varsinkin saksalaista klassista laulumusiikkia ja minä kuuntelin haltioissani oudon omituisen kielen kaukua ja suhinaa, kuin lumoaviin melodioihin kietoutunutta loitsujen salakieltä. Ainon ääni helisi kuin kristalli, joka välillä sulaa, juoksee kirkkaana purona, ja kovettuu jälleen hetkeksi tunnelman viiletessä, sanojen ryöpytessä kylminä pisaroina, ja taas valahtaa lämmin auringonpaiste yli kaiken, Ainon ääni laulaa pehmeänä, vieraan kielen sanat ovat kuin hyväilyä, hiuksien silittämistä hellin käsin. – Paljoa myöhemmin totesin, että Ainolle rakkaimpiin kuuluivat laulut joita sisältävän nuottikirjan päältä luin nimen Schumann. Mutta oli muitakin, jotka vuoroin viipyivät urkuharmonin nuottitelineellä, paljon niitä oli, varmasti muistan Schubertin ja Brahmsin, muut ovat hämärtyneet. Monta oli kuitenkin vihkoa joiden kannessa nimi Bach, ja niitä Aino viljeli ahkerasti. Niitä säveliä kuunnellessa tuli hyvä olo kuin olisi rukoillut ja rauhoittunut jostakin surusta.

Mutta kun mummulasta, siitä Pyynikin alatielle antavin ikkunoin Lasaretinkadun päässä, kodikkaassa puutalossa olevasta taas tuli puhe, en malta olla siellä vähän levähtämättä.

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

Voi sitä sadun tuntua, voi minun kultaista Lumikki mummuani, joka piti kaiken siistinä ja kiiltävänä siinä tonttulassa, hoiti kukat ja Poi koiran ja lakaisi ja pesi ja pyyhki jokaisen tomuhivenen pois. Ja kun tonttuparvi yksitellen illan suussa alkoi palaila työstä kotiin, kyseltiin luottavasti: ”Missä on minun keittoni?” tai ”missä on minun pannuni?” sillä usein sattui, että kaikki eivät halunneet samoja ruokalajeja. Ystävällisesti Lumikki-mummu vastaili, että ”hellalla” tai ”uunissa, ota sieltä pian, ettei pääse kuivumaan”. Ja koko mutkikkaalta tuntuva systeemi sujui luistavasti, ilman mitään hälyä. Siinä sivussa mummu ehti laittaa makoiset pullakahvit lapsenlapselle: tilkkanen kahvia ja paljon kermaa posliinimukiin, jonka kyljessä vihreiden lehtien ja punaisten kukkien koristamin kultakirjaimin luki upeasti: Kiltille tytölle ja mukiin rusennettiin piparkakkua ja voista ja munasta kellertävää pullaa. Alatielle antavien ikkunain ääressä oli sitä hupaista lusikoida ja katsella, kuinka ihmisiä solui Pynnikille, kävelemään pitkin mäntyjen reunustamaa rantatietä ja sitten, ehkä Joselinin niemelle istuskelemaan, katselemaan Pyhäjärveä, tai kiipeämään ylös harjulle, mistä näköalaa riitti joka puolelle. Tunsin itse kaikki Pynnikin tiet ja polut kuin kymmenen sormeani, joka vuodenaikana olin ne ravannut tuhanteen kertaan. – Mummula-tonttulassa näitä miettiessäni sipsuteltiin selkäni takana, kukin tonttu omissa pikku puuhissaan. Aino tai Aamu tati istui harmonin ääreen ja alkoi hiljaiseen soitella, tai sitten Valo setä pani käyntiin hienon konserttigramofoninsa, sellaisen, jossa ei ollut isoa tavanomaista torvea töröttämässä; hänellä oli paljon klassista musiikkia levyinä, ja ilo oli kuunnella niin puhdassointista gramofonia. Joskus taas Valo setä oli sillä tuulella, että otti viulun ja alkoi soitella, ja nautittavaa hänen soittonsakin oli. Mutta jos aikaa oli vähänkin enemmän tarjolla, Valo setä lähti Poi koiran kanssa ulos, vesille ja saariin, metsiin, pyssy mukana metsästysaikana. Urheilu muuten vei suuren osan joutoajoista, en tajua kuinka hän ehti voittaa myös niin monet kilpailumitalit, joita korkeat pokaalit olivat täynnä kaapin päällä. Voittoa olivat ne pokaalitkin ja paljon muuta. Valo setäni ansaitsisi pitkän tarinoinnin. – Eine serkku, Ainon sisko, viihtyi enimmäkseen hiljaa käsitöineen kotona ollessa. Hän oli hyvä ja lempeä, vaatimaton sielu, oppinut pienestä asti alistumaan syrjästäkatsojan osaan, jonka tunsu omakseen kärsiessään vuosia hiljaisesti jalkavammastaan, jonka vuoksi hänen täytyi ontua. Muuten hän oli aivan hauskan näköinen kasvoiltaan, ruskeine tuuheine hiuspehkoineen. Hän ei paljon puhunut ääneen, mutta sitä enemmän silmillään, jotka olivat suuret, tummat ja ilmeikkäät. Koko ajan hänen läheisyydessään tuntui, että oli yhteydessä hänen sydämensä lämpöön. Tässä maailmassa sellainen elämys on siksi harvinainen, ettei se koskaan unohdu. – Ainosta jo kerroin jonkin verran. Ida tati, jonka tyttäriä Eine ja Aino olivat, oli värikäs persoonallisuus, humoristin kykyineen verraton seuraihminen, sanavalmis, älykäs. Oli jäänyt leskeksi nuorena. Joskus häntä kävi tervehtimässä Kössi Kaatra niminen runoilija, sosialisti, sanottiin. Mummulassa ei sen enempää kuin kodissanikaan politiikkaa harrastettu; en muista että Kössi Kaatran sosialismistakaan olisi sen enempää ollut puhe, mutta jonkin muun asian vuoksi häntä ei otettu ihan vakavasti, mahtoikohan olla niin että hän joskus pyrki tatiäni katsomaan hieman hiprakassa ja sai lähtöpässit heti ovelta – jotain sellaista

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

kangastaa muistini hämystä. Punoittavat kasvot sillä setämiehellä oli ja kovin leikkisästi hän puhui, mutta Ida tätini näytti vastoin tapojaan miltei äreältä, sanoi jotakin terävää, eikä vieras sitten viipynykään enää kauempaa.

Aamu täti oli lauluihminen, sataprosenttisesti, koko sydämeästään, vaikka tietysti hänen niin kuin näiden kaikkien Lumikki-mummun tonttujen täytyi ansiotyöllä hankkia elantonsa. Hän oli ensin leninkiompeijana Tirkkosella, suurimmassa ja hienoimmassa kaupungin muotitalossa, mutta kävi kauppakoulun iltaisin ja siirtyi konttorityöhön. Koko ajan hän ehti myös laulaa, ja hänen johtamansa Tampereen naiskuoro oli kuuluisa siitä, ettei yhtään sameutta ollut sen puhtaassa laulussa. Aamu täti vaikutti varautuneelta, eristäytyvältäkin joskus, mahtoiko olla äitini oikeassa siinä, että se johtui onnettomasta rakkaudesta, kihlauksen purkautumisesta, en tiedä. Hiukan virallinen hän minunkin kohdallani tahtoi olla. Mutta ymmärrän, ettei hänellä ollut aikaa joka suuntaan, niin paljon hän jo sai jakaa itseään leipätyön ja laulun välillä. Pukunsa – niin kuin muidenkin tonttulan naisten puvut – hän jatkuvasti itse ompeli, mallinukke nurkassa kuului kuvaan, ja hyvin leikattuja, tyylikkäitä asuja hän sai käsistään irti. Hän kähersi aina huolellisesti hiuksensa, kunnes ilmeinen ohentuminen niitä alkoi vaivata ja hän alkoi vetää ne tiukasti nutturalle, kuin harmistuneena koko puuhaan. Muutenkin tuntui kuin hän olisi noussut kapinaan koko turhaa somistautumista vastaan ja antanut siitä lähtien ikäneitytensä kehittyä estottomasti. Mutta sydän pysyi musiikin täyttämänä, ulkokuori ainoastaan sai kuivemman virallisemman sävyn.

Yli yhdeksänkymmenen vanhana Aamu täti vielä elää, mutta ei pitkään aikaan ole ollut enää tajuissaan. Kaikki muut joista olen kertonut edellä, mummulan asukit siihen aikaan kun lapsena siellä kävin, saatuani tekosyy, esim. vieden luita Poi koiralle, jos kotona oli mitä viedä. Aina oli veto mummulaan olemassa, aina jo mummun näkeminen antoi hyvänmielen ja rauhallisen olon, vaikka äiti kotona olisi ollut vaikeallakin tuulella. Olen tässä vaarin jättänyt vielä vaille huomiota. Siitä asti kun hän halvaantui ja jäi vuoteen omaksi, tuntui että hänkin oli muuttunut jotenkin vegetatiiviseksi ruukkukasvinomaiseksi. Ei kyllä välinpitämättömäksi, jos hänen vuoteensa ääreen istahti, päin vastoin saattoi olla yhtä leikkisä kuin terveytensä vuosina, mutta luonnollisesti hän pian tuntui väsähtävän ja vetäytyvän omaan uinailuunsa, ties sitten kuinka paljon hiljaista pohdintaa sisältyi siihen näköjään kasvimaaiseen oloon. Kastellessaan kukkia, pyyhkiessään fiikuksen lehdiltä päivän tomun, Lumikki-mummu silmäili huolekkaasti vaarin puoleen ja sitten lähettyville ehtiessään kietaisi ehkä peiton paremmin tai kohotti päänalusta, sipaisi vaarin otsaa kädellään kuin olisi tämänkin fiikuksensa viihtymiseksi halunnut osoittaa koko alttiutensa. Mummulin alituisesta valppaudesta tämän vaarifiikuksensa hoitelemisessa varmaan johtui, ettei ummehtunutta sairashuoneen tuntua päässyt syntymään, ilma tuoksui hyvältä ja puhtaalta aina sinne tullessani. Ja sattui vielä onnellisia hetkiä jolloin vaari lasten tulosta

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

virikistyneenä jaksoi veistää runovärssynkin, johon sävel saman tien syntyi hänen veitikkasilmaisena hyräillessään sanoja.

21.5.

En muista happamia ilmeitä sieltä mummulatonttulasta. Vaikka ottaisi lukuun ajan kultauksen, ihmeenä pysyy mummulan ilmakehä. Kultaiset muistot kultraantuvat yhä enemmän itsestään luvutonten vuosien ketjussa, mutta näiden muistikuvien alkuperäinen karaattimäärä on jo ollut ainutlaatuinen, lisäksi on tullut vain, että yhä enemmän sitä kypsyy tajuamaan. Se että kolmea eri polvea saattoi mahtui pieniin tiloihin törmäykset välttämättä, aina käyttäytyä kauniisti ja voin sanoa sivistyneesti, mielestäni todistaa näistä ihmisistä kovin hyvää; tosin he olivat ikään kuin yhteen kasvaneita, mutta se ei vielä yksin selitä niin harvinaista sopeutumista. Entä jos tulijan silmä ei nähnyt kaikkea? Siinä tapauksessa, että olisi ollut vaikeuksia yhteissopeutumisessa, he olisivat voineet hajaantua omiin oloihinsa, mutta niin ei lapsuuteni aikana tapahtunut, ei nuoruutenikaan aikana siihen asti kun olin jo poissa kaukana ja mummu, Lumikki-mummeli oli vielä kauemmaksi lähtenyt, koko tästä maailmasta pois.

Hänen personallisuutensa on yksi arvokkaimpien elämänarvojeni peruskivistä jota ilman lujistunut olisi kauan sitten koko rakennus, jos sellaisesta nyt voi puhua. Yksinkertaisesti rakastan Lumikki-mummuani kovin paljon, niin paljon, että eksyn puhumaan typeriä fraaseja kun sanat uupuvat. (Mutta eihän tämä kynän pyörittely myöskään vielä tule mihinkään käyttöön, jää minulle vain; kovin vähän tässä on sellaista minkä voi poimia sitten kun on tosi kysymyksessä. Tämä on maaperän tunnustelua ainoastaan).

22.5.

Mikähän este on tullut kun on jäänyt vain päivämäärä?)

2.6.

Kyllä nyt eräät tekivät hankalaksi elämän, kun yrittivät vetää minut elämään takaisin. Olin jo saavuttamaisillani jonkinlaisen rauhan, kylläkin ankaran ja alistuneen, kuolemansuruni seurassa, musiikkia kuunnellessa sytytettyjen kynttiläin (Sepolle) seurassa. Vietiin jonnekin ihmistungoksiin ja hämmennettiin sameaksi kaikki mikä jo oli alakuloisesti seestymässä, edes hetkittäin. Ja työn hahmottelu on jäänyt tunnen olevani täysin

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

deekisalhossa. Kuinkahan tästä päästään selvemmillä vesille? Enkä ole ollut missään ihmeellisemmässä kuin viattomissa lakkiaisjuhlissa istumassa koira kulta jaloissani, nakertamassa kakkua sampanjalasin kera tätien ja setien seassa.

Mihin jäinkään muisteluissani? Mummuun, isän äitiin. Kaikki neljä isovanhempaani olisivat oman kirjan arvoiset, jopa kukin erikseen! Sellaisten peruskivien ansiostakohan tämä hökkeli vielä jotenkin pysyy koossa, kaikkien myrskyn hyökkäysten uhalla? Kestäisiköhän se vielä tämän muistelusten tuiverruksen? En tahtoisi pettää Ritva Haavikkoa, hyvää haltiatartani, jonka yllätyksekseni lähettämät freesiat kirjoituspöydällä tuoksuvat. Kunhan osaisin jakaa hiukankin viisaasti niukan aikani, sen mikä Jumalan armosta vielä on jäljellä! Mutta nythän kuitenkin taas olen tarttunut kynään.

Maarit Niiniluoto kirjoitti juuri Helsingin San:issa Tennessee Williamsin muistelmita, ilmestyneet Valloissa. Jotain sellaista kerrontaa kuin tuntuu Williamsin olevan tai jotai voi aavistella tämän artikkelin perusteella, tahtoisin minäkin, koko ajan olen tuntenut antipatiaa tavallista kronikkamaista ihmisten ja asiain luettelomistyyliä vastaan (tyyliä johon valokuvat sopivat lomiin).

Tahtoisin viedä kirjaan aistimushenkisiä elämyksiä, kokemuksia joiden mystisyys arjenkin keskellä sädehtii vakuuttavasti – mystisyydellä tarkoitan tässä kaikkein yksinkertaisinta asiaa, puhdasta inhimillistä janoa korkeampien voimien yhteyteen ja niiden herkkää vaistoamista kaiken mataluudenkin masentaessa, pienuuden, heikkouden, julmuuden, raakuudenkin ihmistä monin tavoin ahdistassa, uhatessa ja painostaessa, pimeyteen vetäessä? Vain sen mystisen valovoiman kannattamana olen voinut pysyä hengissä tähän asti. (Nyt juuri on ottanut koville tosin.)

Kaikesta päättäen Tennessee Williamsilla tuota mystistä valovoimaa vastaa hänen totuudellisuuden rakkautensa, joka kohottaa hänen heikkoutensa ja dekadenttisen elämäntapansa myötätuntoa herättävään valaistukseen hänen ihmiskohtalonsa lunastaessa kaiken sen armon mikä rehellisyydelle kuuluu, hänen lahjakkuutensa lunastaessa taiteen armon ja hänen henkensä lunastaessa sen kaikille kärsiville mahdollisen grazian joka ylhäältä vuotaa. (Haluaisinpa jo lukeakin nuo memoarit, joista näin hereästi ja pitkälle kynä juoksi!) (Enhän tunne muuta häneltä kuin ”Lasisen eläintarhan” ja ”Viettelysten vaunun”). Yhä on niin, että mihin tahansa voin kiinnittää huomioni, siihen tartuu kiinni unohtaakseni kuolemansuruni. Mutta nyt on kiinnitettävä huomio kokonaan muisteluun, kaukaisten asiain katseluun.

Kuolemansuru

En vertaa valkojoutseniin

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

en mustiin ruusuihin
ovat pudonneet kaikki koristeet
vain kylmä tyhjä huone
verhot ikkunoiden taa –
harmaat helmiverhot
sade ripustaa

3.6.

Vielä vähän Tennessee Williamsista. Maarit Niiniluodon kuvauksessa hänestä piirtyi mieleen jotakin Sarkiaa muistuttavaa, huolimatta siitä että he edustavat eri kirjallisuuden lajeja. Valokuvan ilmeessäkin oli jotain samaa. Olen vain yksinkertainen nainen ilman heidän hienostunutta poikkeuksellisuuttaan (ennen käytettiin sanaa ”pahe”). Vikani ovat toisenlaisia, kylläkin valitettavia. En ole kuuluisa, en loistava. Mutta haluaisin kovasti olla aito, rehellinen muisteluissani minäkin. Ikävä vain että maailma paljoo mieluummin suvaitsee hienostuneet poikkeuksellisuudet, joita ennen sanottiin paheiksi, kuin yksinkertaisen naisen erehtymiset jotka johtuvat useimmiten siitä että sydäntä on kuultu enemmän kuin järkeä ja loukattu auktoriteetteja, joilla sitä järkeä niin kovasti on. Viisainta olisi minun vain edelleenkin puhua yksin Jumalalle näistä asioistani. En ole mikään kuningatar joka voi hattunsa valita vaikka vastoin muotia (kuningas varmaan kravattinsa? kuuluisat ja loistavat poikaystävänsä?) Pelottavaa on puhua koruttomista kohtaloista, pettymyksistä, joissa ei ole mitään dekadenttista pitsireunusta, purppurapäärmettä, suitsukkeen tuoksua – tai lahonneiden kukkien – voi en ole koskaan oikein sellaista ymmärtänytkään, vaikka tietysti jossain vaiheessa olen jäljitellyt sellaista jossain säepahaisessa, nuoruuteni hulluudessa, hämmingissä jota sattuu kenelle tahansa.

Olen elänyt sängen karuissa, köyhissä miljöissä verrattuna verrattuna kuuluisuuksiin, joilla on ollut mahdollisuus tyydyttää vetoansa ylellisyyksiin, oman makunsa mukaisiin, koska heillä on ollut rahaa, tai ainakin mesenaatteja (ajoittain Sarkiallakin). Mitä mielenkiintoa olisikaan kertomuksessa naisesta jonka elämästä suurin osa on kulunut iki-ikäväintiin ja alituisen odotukseen ajatellessa lapsia joista hänet on tahdottu erottaa ja jotka ovat hänelle jatkuvasti pysyneet kuin katkaisemattoman napanuoran häneen kiinnittäminä, – mitä kaikkea tuskaa siihen sitten on kuulunutkin! ja nyt kaikkein ankarin, kuolemansuru, mutta ei sekään tuota sidettä katkaise, yhteys jatkuu yhä, mutta vielä tajuamattomalla tavalla: se vaatii paljon voimia, pelkään niiden loppuvan, pelkään etten saa työtäni

Elina Vaara: Kevät 1918. Kellariviikot. Muistiinpanovihko VI, 1976 ja Velisurmaajakansan keskellä kehitysiässä. Muistiinpanovihko VII, 1976. SKS KIA Elina Vaaran arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto. Puhtaaksikirjoitus. CC-BY SA.

suoritettua. Toisesta lapsestakin on alituinen huoli, entä lapsenlapsista! Kaikkia näitä lapsiani ajattelen tuhat kertaa päivässä, puhelin on kiusaus joka tulee kalliiksi... ei voi mitään. Onnetonta on etten voi olla lähempänä heitä, olen tullut heitetyksi tänne Jumalan selän taa (siinäkin köyhyys vaikutti).

Niin, kohtaloni on kovin suloton ja viehätyksetön ja vailla intresantteja vivahteita, sensationellia ärsyttävyyttä, kutkuttavaa salaperäistä poikkeavuuksienkin aroomia niille jotka sitä nuuhkien kirjoja selailevat. Mahtaako siis kannattaa? Mutta olen luvannut ja yritän täyttää lupaukseni. Aikaan nähden en sitoumuksia tehnyt, mielestäni on mahdotontakin etukäteen sanoa, milloin mitta on täyttyvä, kun on kysymys sen laatusesta suunnitelmasta, mikä minulle häämöttää ja seestyy vain jatkamalla tätä kirjoittelua. – On aamuyö ja menen vielä hetkeksi levolle, en tosin unta saa, mutta koetan keskittyä sellaiseen mikä on hyväksi päivälle joka on edessä. Parhainta on rukous, vaikka se useimmiten on vain paternosterin toistamista, sellaista mitä miljoonat ovat tehneet huulillaan tai ajatuksissaan vuosisatoja, toiset sormeillen rukousnauhan helmiä, toiset vain kuunnellen oman sisäisen äänen sanelua. En usko Jumalan pahentuneen kehenkään joka on liian uupunut tai ujo tai saamaton keksiäkseen uusia rukouksen muotoja. Keskittyminen hänen henkensä siunaamaan hiljaisuuteen, alttiina olo sille on ainutarvoista; kyllä hänelle kelpaa Isämeitäni.